

баяр.	баярскае (Пруж.)	лумн.	лумненскае (Камян.)
борк.	боркаўскае (Бяроз.)	лунін.	лунінскае (Лун.)
брон.	бронненскае (Драг.)	махр.	махроўскае (Іван.)
бухл.	бухліцкае (Стол.)	пярэсп.	пярэспаўскае (Драг.)
бялын.	бялыніцкае (Драг.)	радзеж.	радзежскае (Малар.)
вульк.	вулькаўскае (Драг.)	рэчыц.	рэчыцкае (Стол.)
вульк.	вулькаўскае (Лун.)	сіман.	сіманавіцкае (Драг.)
гарадзец.	гарадзецкае (Кобр.)	сітн.	сітніцкае (Лун.)
горск.	горскае (Бяроз.)	стол.	столінскае
гошаўск.	гошаўскае (Драг.)	стрыг.	стрыгінскае (Кобр.)
гурк.	гуркаўскае (Драг.)	сыч.	сычаўскае (Бр.)
заструж.	застружскае (Іван.)	тэльм.	тэльмаўскае (Бр.)
казлов.	казловіцкае (Бр.)	хмял.	хмялёўскае (Камян.)
колк.	колкаўскае (Стол.)	чудзін.	чудзінскае (Ганц.)

Літаратура

1. Березович, Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. Пространство и человек / Е.Л. Березович – М.: Книжн. дом “Либроком”, 2009. – 328 с.
2. Куркина, Л.В. Система пространственных представлений древних славян (по материалам лексики) / Л.В. Куркина // Славянское языкознание. XIII Международный съезд славистов. Люблина, 2003 г. Доклады российской делегации / Отд. ист.-фил. наук РАН, Национальный комитет славистов РФ; отв. ред. А.М. Молдован. – М.: Индрик, 2003. – С. 356 – 374.

Н.К. Архіпава (Віцебск)

ЖАНОЧЫЯ АДСУБСТАНТЫЎНЫЯ НАЗВЫ АСОБЫ СА ЗНАЧЭННЕМ ‘ЖЫХАРКА’ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

У артыкуле разглядаецца адзін фрагмент дэрывацыйнага поля найменняў асобы ў беларускай мове – жаночыя адсубстантыўныя назвы асобы паводле месцапражывання ці месцазнаходжання. Матэрыялам для даследавання паслужылі матываваныя назоўнікі жаночага роду адназоўнікавага ўтварэння са значэннем ‘жыхарка’, атрыманыя шляхам суцэльнай выбаркі з “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” [4] і “Беларуска-рускага слоўніка” [1] (далей ТСБМ і БРС).

У лінгвістычных працах сустракаюцца розныя меркаванні па пытанні вытворнасці назоўнікаў са значэннем асобы жаночага полу. У сваім даследаванні мы прытрымліваемся пазіцыі В.Л. Варановіча, што “ўтварэнне назваў асобы жаночага полу ад карэляцыйных назваў асобы мужчынскага полу ў беларускай мове з’яўляецца правілам” [2, с. 67].

У ТСБМ і БРС зафіксавана каля чатырохсот жаночых адназоўнікавых назваў асобы па адносінах да тэрыторыі, месцазнаходжання ці месцапражывання. Па сваёй словаўтваральнай структуры гэта толькі суфіксальныя ўтварэнні. Такія назоўнікі спалучаюць мутацыйнае значэнне ‘асоба паводле месцапражывання ці месцазнаходжання’ – ‘жанчына да таго, хто названы матывавальным словам’ і мадыфікацыйнае значэнне ‘жаночасці’ – ‘асоба жаночага полу’.

Самым прадуктыўным для ўтварэння адназоўнікавых жаночых намінацый катэгорыі ‘жыхарка’ з’яўляецца фармант **-к-а** (прыкладна 342 словы). Зыходнымі выступаюць:

а) матываваныя асновы асабовых назоўнікаў мужчынскага роду на **-ак (-як)** (аўстрыяк – аўстрыячка, зямляк – зямлячка, паляк – полька і палячка, прусак – прусачка, сібірак – сібірачка), **-ант (-янт)** (кватарант – кватарантка, рэпатрыянт –

рэпатрыянтка), **-ал (-ял)** (камчадал – камчадалка, правінцыял – правінцыялка), **-ін (-ын)** (армянін – армянка, асецін – асецінка, астраўлянін – астраўлянка, афінянін – афінянка, балгарын – балгарка, гараджанін – гараджанка, грузін – грузінка, дунганін – дунганка, зыранін – зыранка, лужычанін – лужычанка), **-ец** (абісінец – абісінка, адыгеец – адыгейка, албанец – албанка, анголец – анголка, андыец – андыйка, арамеец – арамейка, аргенцінец – аргенцінка, візантыец – візантыйка, в’етнамец – в’етнамка, замбіец – замбійка, іарданец – іарданка, іберыец – іберыйка, ілірыец – ілірыйка, йеменец – йеменка, калумбіец – калумбійка, каўказец – каўказка, кеніец – кенійка, кубанец – кубанка, лаосец – лаоска, лапландзец – лапландка, лівіец – лівійка, маліец – малійка, мальдывец – мальдыўка, мансіец – мансійка, мардовец – мардоўка, нагаец – нагайка, нананец – нанайка, намібіец – намібійка, нармандзец – нармандка, філіпінец – філіпінка), **-ер** (пансіянер – пансіянерка), **-анін (-янін)** (англічанін – англічанка, гаіцянін – гаіцянка, датчанін – датчанка, егіпцянін – егіпцянка, зямлянін – зямлянка, ізраільцянін – ізраільцянка, катаржанін – катаржанка, крымчанін – крымчанка, лаціянін – лаціянка, малдаванін – малдаванка, марсіянін – марсіянка, расіянін – расіянка, сербіянін – сербіянка, таіцянін – таіцянка і інш.), **-ят** (азіят – азіятка), **-ац** (аджарац – аджарка, алжырац – алжырка, баварац – баварка, заірац – заірка, кашмірац – кашмірка, люксембуржац – люксембуржка, нарвежац – нарвежка, сальвадорац – сальвадорка, чарнагорац – чарнагорка, швейцарац – швейцарка, эквадорац – эквадорка і інш.), **-анец (-янец)** (амерыканец – амерыканка, бірманец – бірманка, дамініканец – дамініканка, італьянец – італьянка, карсіканец – карсіканка, мараканец – мараканка, мексіканец – мексіканка, нікарагуанец – нікарагуанка, перуанец – перуанка, яванец – яванка і інш.), **-ыец** (камбаджыец – камбаджыйка, мальтыец – мальтыйка, руандыец – руандыйка), **-еец** (еўрапеец – еўрапейка), **-інец** (кубінец – кубінка, кахецінец – кахецінка, тувінец – тувінка), **-ыёт** (кіпрыёт – кіпрыётка), **-алезец** (кангалезец – кангалезка, тагалезец – тагалезка), **-алец** (правансалец – правансалка), **-авік** (лесавік – лесавічка, стэпавік – стэпавічка) **-іст** (каланіст – каланістка), **-ө** (башкір – башкірка, беларус – беларуска, бурат – буратка, інгуш – інгушка, іўдзей – іўдзейка, казах – казашка, калмык – калмычка, каракалпак – каракалпачка, карэл – карэлка, кіргіз – кіргізка, маларос – малароска, мангол – манголка, маньчжур – маньчжурка, мінгрэл – мінгрэлка, памор – паморка, серб – сербка, славак – славачка, таджык – таджычка, чэх – чэшка, хакас – хакаска, харват – харватка, эфіоп – эфіопка, якут – якутка і інш.), **-чак** (крымчак – крымчачка), **-от** (нілот – нілотка);

б) нематываваныя асновы асабовых назоўнікаў мужчынскага роду (алеут – алеутка, араб – арабка, айсор – айсорка, бедуін – бедуінка, бербер – берберка, бушмен – бушменка, гагауз – гагаузка, гіляк – гілячка, гуцул – гуцулка, далган – далганка, індус – індуска, ітэльмен – ітэльменка, іўдзей – іўдзейка, казак – казачка, кет – кетка, караіб – караібка, караім – караімка, карак – карачка, картвел – картвелка, кашуб – кашубка, кумык – кумычка, лезгін – лезгінка, лях – ляхка, мазур – мазурка, мадзьяр – мадзьярка, мегрэл – мегрэлка, мешчарак – мешчарачка, метыс – метыска, мулат – мулатка, ніўх – ніўхка, паляшук – паляшучка, папуас – папуаска, саам – саамка, тат – татка, талыш – талышка, таміл – тамілка, тангут – тангутка, тафалар – тафаларка, тунгус – тунгуска, уйгур – уйгурка, унанган – унанганка, фін – фінка, хеўсур – хеўсурка, цахур – цахурка, цыган – цыганка, чараміс – чараміска, шваб – швабка, эвен – эвенка, элін – элінка, эскімос – эскімоска, юкагір – юкагірка, яўрэй – яўрэйка і інш.).

Намінацыі абазначаюць агульныя назвы жыхароў, назвы жыхароў па часовым месцазнаходжанні, характарызуюць асоб паводле іх пражывання ці знаходжання на планетах, кантынентах, частках сушы, пэўных тэрыторыях, у краінах, адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінках, населеных пунктах або населеных пунктах ўласнай формы маёмасці.

Дэрываты, утвораныя пры дапамозе суфіксаў **-іц-а, -ніц-а, -анк-а (-янк-а), -оўк-а** (усяго 36 слоў), абазначаюць асобу жаночага полу (*абшарнік – абшарніца, аднаасобнік – аднаасобніца, аднавясковец – аднавяскоўка, астрожнік – астрожніца, афрыканец – афрыканка, бразілец – бразільянка, бяздомнік – бяздомніца, беспрытульнік – беспрытульніца, вясковец – вяскоўка, горац – гаранка, грэк – грачанка, дачнік – дачніца, індзеец – індыянка, індыец – індыянка, карэец – карэянка, катаржнік – катаржніца, келейнік – келейніца, кітаец – кітаянка, курд – курдзянка, курортнік – курортніца, лагернік – лагерніца, маўр – маўрытанка, начлежнік – начлежніца, перс – персіянка, санаторнік – санаторніца, скітнік – скітніца, станічнік – станічніца, суайчыннік – суайчынніца, таёжнік – таёжніца, турак – турчанка, ульч – ульчанка, француз – французжанка, чукча – чукчанка, чэркес – чэркешанка) і суадносяцца з нематываванымі і матываванымі асновамі асабовых назоўнікаў мужчынскага роду.*

Адзінкавымі прыкладамі суфіксальных назоўнікаў жаночага роду са значэннем ‘жыхарка’ прадстаўлены тыпы з фармантамі **-онк-а** (*баск – басконка*); **-шчыц-а** (*зімоўшчык – зімоўшчыца*); **-ыцянк-а** (*негр – негрыцянка*); **-чыц-а** (*памешчык – памешчыца*); **-ачк-а** (*сібірак – сібірачка*); **-ыйк-а** (*угандзец – угандыйка*); **-энк-а** (*урадженец – урадженка*); **-ых-а** (*фермер – фермерыха*); **-ійк-а** (*эвенк – эвенкійка*). Матывавальнымі выступаюць нематываваныя і матываваныя асновы асабовых назоўнікаў мужчынскага роду.

Некаторыя назоўнікі жаночага роду, адзначаныя ў ТСБМ і БРС, маюць сінанімічныя адпаведнікі: а) з адным і тым жа суфіксальным фармантам (*аўстрыйка – аўстрыячка, крымчанка – крымчачка, мардоўка – мардвінка, полька – палячка, сербіянка – сербка*); б) з рознымі суфіксальнымі фармантамі (*катаржніца – катаржанка, негрытоска – негрыцянка, фермерка – фермерыха*).

Цікавасць уяўляюць намінацыі *абазінка, абхазка, аварка, балкарка, венгерка, імерэцінка, маўрытанка, мінгрэлка, сінгалка, скандынаўка, персіянка, табасаранка, хутаранка* і інш. Такія назоўнікі маюць дзве матывавальныя назоўнікавыя асновы, а словаўтваральны фармант адзін (*абазінец → абазінка і абазін → абазінка, абхазец → абхазка і абхаз → абхазка, аварац → аварка і авар → аварка, балкарац → балкарка і балкар → балкарка, венгерац → венгерка і венгр → венгерка, імерэцінец → імерэцінка і імерэцін → імерэцінка, мінгрэлец → мінгрэлка і мінгрэл → мінгрэлка, сінгалец → сінгалка і сінгал → сінгалка, скандынавец → скандынаўка і скандынаў → скандынаўка, табасаранец → табасаранка і табасаран → табасаранка, хутаранец → хутаранка і хутаранін → хутаранка і інш.*) ці два (*маўрытанец → маўрытанка і маўр → маўрытанка, персіянін → персіянка і перс → персіянка і інш.*).

Такім чынам, жаночыя намінацыі словаўтваральнай катэгорыі ‘назвы асоб паводле месцапражывання ці месцазнаходжання’ рэалізуюцца ў межах адной граматычнай мадэлі (граматычная мадэль – гэта схема ўтварэння слова з улікам часцінамоўнай прыналежнасці і класіфікацыйных граматычных катэгорый матывавальнага і матываванага слоў [3, с. 10]) (N адуш. м. → N адуш. ж.), але дастаткова вялікай колькасцю словаўтваральных фармантаў. Сярод іх выразна выдзяляецца суфікс **-к-а**. Тып найменняў з **-к-а** прадуктыўны ў сучаснай беларускай мове.

Літаратура

1. Беларуска-рускі слоўнік: У 2 т. 2-е выд. – Мінск, 1988 – 1989.
2. Варановіч, В.Л. Словаўтварэнне назоўнікаў у беларускай мове: манаграфія / пад рэд. П.У. Сцяцко / В.Л. Варановіч. – Гродна, 2005. – 135 с.
3. Лукашанец, А.А. Граматычны аспект славянскага словаўтварэння / А.А. Лукашанец. – Мінск, 1998. – 30 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. – Мінск, 1977 – 1984.